

Victor Shadurski

Międzynarodowa działalność Demokratycznej Białorusi w czasie kryzysu legitymizacji reżimu autorytarnego (2020-2023)

Abstrakt

Prezentowana publikacja analizuje dwie powiązane ze sobą tendencje w stosunkach międzynarodowych na przykładzie Białorusi. Pierwszy trend to kryzys międzynarodowej legitymizacji autorytarnego reżimu, który rażąco sfałszował wybory prezydenckie w 2020 r. i brutalnie stłumił masowe pokojowe protesty przeciwko bezprawiu władz. Drugim jest dążenie sił demokratycznych, na czele których stoi prezydent-elekt Swiatłana Cichanouska, do stania się pełnoprawnym przedstawicielem narodu białoruskiego na arenie zewnętrznej.

Podczas gdy w pierwszych miesiącach po sfałszowanych wyborach białoruski problem był obecny na łamach mediów europejskich, uwaga poświęcana sytuacji na Białorusi i wokół niej malała wraz ze spadkiem aktywności protestacyjnej wewnątrz kraju. Stało się to szczególnie widoczne po rozpoczęciu przez Rosję zakrojonej na szeroką skalę agresji na Ukrainę, która była moralnie i materialnie wspierana przez dyktaturę w Mińsku.

Zmniejszona uwaga aktorów międzynarodowych na wschodnioeuropejskie państwo nie powstrzymała aktywnej działalności Demokratycznej Białorusi. Głównym wsparciem sił demokratycznych stała się białoruska emigracja, która po wydarzeniach 2020 r. nabrała masowego charakteru. Jej główne ośrodki koncentrują się na Litwie i w Polsce. Tam też działają główne struktury białoruskiej opozycji demokratycznej.

W ciągu ostatnich trzech lat ukształtowały się konkretne formaty międzynarodowej działalności Demokratycznej Białorusi, w tym tworzenie zagranicznych przedstawicielstw Gabinetu Przejściowego na uchodźstwie w innych państwach, wspieranie działalności tzw. ambasad ludowych oraz akredytacja zagranicznych przedstawicieli dyplomatycznych przy rządzie na uchodźstwie. Do oczywistych sukcesów dyplomatycznych Biura Swiatłany Cichanouskiej i Gabinetu Przejściowego należy utworzenie we wrześniu 2022 r. Grupy Kontaktowej Rady Europy

ds. Białorusi z białoruskimi siłami demokratycznymi i społeczeństwem obywatelskim, a następnie przyjęcie przez Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy rezolucji w sprawie wsparcia Białorusinów na uchodźstwie.

Słowa kluczowe: Białoruś, prezydent-elekt, Swiatłana Cichanouska, autorytaryzm, sankcje, emigracja polityczna, organizacje międzynarodowe

Wstęp

Jedną z istotnych sprzeczności współczesnego świata jest wymuszone sąsiedztwo demokratycznych i autorytarnych państw. Chociaż państwa o różnych formach rządów mogą aktywnie współpracować w sferze gospodarczej i kulturalnej oraz utrzymywać stabilne stosunki w ramach porozumień polityczno-wojskowych, istnienie autorytaryzmu pozostaje poważnym wyzwaniem, także dla Europy. W lukratywnym środowisku handlowym demokratyczne rządy często muszą „przymykać oko” na brak wolnych wyborów, prześladowania dysydentów i rażące naruszenia praw człowieka i wolności w krajach sąsiednich.

Doświadczenia historyczne dowiodły, że reżimy autorytarne są z natury agresywne, zarówno w polityce wewnętrznej, jak i zagranicznej. Nieodłączną cechą władców krajów niedemokratycznych jest ciągle poszukiwanie wrogów, którzy rzekomo „utrudniają” pomyślną realizację „dalekosiężnych” planów dyktatorów. Często na tych wrogów wybiera się kraje ościenne. Wniosek ten został potwierdzony w pierwszym ćwierćwieczu XXI stulecia na przykładzie Rosji i jej satelickiej dyktatorskiej Białorusi¹.

Jaki powinien być stosunek państw demokratycznych do reżimów autorytarnych na obecnym etapie? Gdzie są „czerwone linie” we współpracy z dyktatorami, którzy rażąco łamią prawo międzynarodowe? Jakie możliwości wsparcia politycznej opozycji wobec reżimów dyktatorskich mają państwa demokratyczne w ramach obowiązującego prawa międzynarodowego? Odpowiedzi na te aktualne pytania międzynarodowej agendy wymagają dogłębnej analizy naukowej.

W kontekście niniejszych rozważań warto zwrócić uwagę na kwestię ewentualnego zastosowania ograniczonej międzynarodowej legitymizacji autorytarnych reżimów politycznych, szczególnie stosujących przemoc we własnych państwach. Równoległe, praktycznym i teoretycznym zainteresowaniem cieszy się temat międzynarodowego uznania i wsparcia struktur opozycyjnych przeciwstawiających się dyktatorom².

¹ Zob.: В. Шадурский, *Три десятилетия суверенитета Республики Беларусь (1991-2021): точка невозврата не пройдена*, „Wschodnioznawstwo” 2022, s. 395-423.

² A. Lukashuk, *11 Constitutionalism in Belarus: A False Start*, [w:] *Democratic Consolidation in Eastern Europe*. Vol. 1: *Institutional Engineering*, red. J. Zielonka, Oxford 2001, s. 293-318.

W przypadku Białorusi autorytarnemu reżimowi w Mińsku przeciwstawia się Demokratyczna Białoruś. Autor niniejszej publikacji traktuje „Demokratyczną Białoruś” jako związek formalnych i nieformalnych struktur, organizacji, inicjatyw, samodzielnych obywateli na Białorusi i poza nią, którzy negują legalność autorytarnego reżimu Aleksandra Łukaszenki i podejmują wysiłki na rzecz ustanowienia demokratycznego systemu politycznego w państwie.

Pomimo ogromnego poparcia ze strony społeczeństwa, siły demokratyczne nie były w stanie zmienić nielegalnej władzy na Białorusi w ramach prawnych i nie posiadały środków militarnych niezbędnych do realizacji scenariusza wojkowego. Pod tym względem obecny impas na Białorusi, położonej w geograficznym centrum Europy, można określić jako „anomalie polityczną”³.

W jaki sposób zewnętrzne siły demokratyczne mogą pomóc zmienić sytuację na Białorusi na lepsze? Pytanie to pozostaje aktualne trzy lata po brutalnym stłumieniu masowych pokojowych demonstracji latem 2020 r.

Rosnąca międzynarodowa izolacja autorytarnego reżimu na Białorusi po wydarzeniach z 2020 r.

Za punkt wyjścia historii autorytarnego reżimu na Białorusi przyjmuje się listopad 1996 r., kiedy to w wyniku tzw. ogólnokrajowego referendum prezydent zniósł trójpodział władzy. Te nielegalne działania zostały określone przez wewnętrzną opozycję i państwa Zachodu jako zamach stanu i spowodowały częściową międzynarodową izolację Mińska, zainicjowaną przez państwa demokratyczne, przede wszystkim USA i Unię Europejską. W odpowiedzi na nielegalne działania władz białoruskich, Rada Unii Europejskiej 15 IX 1997 r. wyraziła opinię o nielegalności poprawek do Konstytucji z 1994 r. Organ zarządzający UE wyraził ubolewanie z powodu niekonstruktywnej i wrogiej postawy władz białoruskich wobec relacji z Unią Europejską. Podjęto decyzję o niepopieraniu członkostwa Białorusi w Radzie Europy. Stwierdzono, że Wspólnoty Europejskie i ich państwa członkowskie nie zawrą ani umowy przejściowej, ani umowy o partnerstwie i współpracy z Mińskiem i ograniczą oficjalne kontakty. Zawieszono realizację programów pomocy technicznej UE, z wyjątkiem projektów humanitarnych lub regionalnych⁴.

³ V. Shadurski, *Power and Society in Belarus: From Balance of Interests to Conflict (1994-2020)*, [w:] *Analysing conflict settings. Case studies from Eastern Europe with a focus on Ukraine*. Band 10, red. T. Daiber i in., Wiesbaden 2022, s. 45-70.

⁴ *Belarus, 2027th Council meeting – General affairs – Brussels* [15 IX 1997], https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_97_269 (15 VI 2023).

Dekady, które minęły od 15 IX 1997 r.⁵, charakteryzowały się sprzeczną i niestabilną dynamiką: wzajemne stosunki na przemian pogarszały się, a następnie normalizowały⁶.

Jednocześnie oficjalne stosunki polityczne Białorusi z USA i państwami członkowskimi UE nie osiągnęły poziomu sprzed wydarzeń z listopada 1996 r. Żadne białoruskie wybory nie zostały uznane przez Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR) OBWE odpowiadające ustalonym standardom demokratycznym, jak również nawet ustawodawstwu krajowemu Białorusi. Okoliczność ta podważyła międzynarodową legitymację prawną białoruskich instytucji państwowych, przede wszystkim władzy ustawodawczej⁷.

Po rażącym sfałszowaniu wyborów w sierpniu 2020 r. i brutalnym stłumieniu masowych protestów izolacja białoruskiego reżimu wyraźnie wzrosła. Dla białoruskiej dyktatury stało się wyzwaniem zachowanie międzynarodowej legitymizacji istniejącego reżimu, ponieważ sankcje świata demokratycznego były bardziej dotkliwe niż w poprzednich latach. Według licznych dowodów pochodzących od obserwatorów, sondaży opinii publicznej i nieformalnego głosowania na platformie elektronicznej „Golos” (Głos), prawdziwym zwycięzcą wyborów prezydenckich była najprawdopodobniej kandydatka opozycji Swiatłana Cichanouska, która rozpoczęła kampanię wyborczą bez doświadczenia politycznego. Platforma „Golos” została stworzona przez białoruskich programistów latem 2020 r. w celu monitorowania uczciwości wyborów prezydenckich i alternatywnego liczenia głosów. Dzięki wspólnym wysiłkom organizacji pozarządowych „Golos”, „Zubr” i „Honest People” udało im się otrzymać i przeliczyć protokoły z 1310 na 5767 lokali wyborczych na całej Białorusi, czyli 22,7%. Uzyskanie kopii większości protokołów było niemożliwe ze względu na sprzeciw władz, które działały wbrew wymogom obowiązującego prawa. Jednak nawet te protokoły, które zostały udostępnione opinii publicznej, wskazywały na skalę oszustw wyborczych. Na przykład, według oficjalnych danych w mniej niż jednej czwartej lokali wyborczych w kraju, Swiatłana Cichanouska zebrała łącznie ponad 81% głosów oddanych na jej korzyść we wszystkich lokalach na Białorusi, 471 709 z 588 619 głosów, według Centralnej Komisji Wyborczej. Kandydat Łukaszenka natomiast – według wspomnianych już oficjalnych protokołów z 1310 lokali wyborczych – ze wszystkimi

⁵ Data ta przeszła do historii jako „czarny czwartek”.

⁶ А.В. Тихомиров, *Внешняя политика Республики Беларусь: итоги двадцати лет*, [w:] *Актуальныя пытанні беларуска-польскіх адносін: да 20-годдзя Дагавора паміж Рэспублікай Беларусь і Рэспублікай Польшчы аб добрасуседстве, сяброўстве і супрацоўніцтве ад 23 чэрвеня 1992 г.: матэрыялы беларус.-пол. круглага стала*, red. В.Г. Шадурскі і in., Мінск 2012, s. 30-46.

⁷ K. Kłysiński, *Parliamentary elections in Belarus: a step backwards* [20 XI 2019], <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2019-11-20/parliamentary-elections-belarus-a-step-backwards> (12 V 2023).

możliwymi uzupełnieniami uzyskał ok. 61,7% głosów. Uzasadnione było kwestionowanie jego ogólnej przewagi na poziomie 80,1%, deklarowanej przez Centralną Komisję Wyborczą. Jak można wnioskować, taki rozrzut w wynikach głosowania był praktycznie niemożliwy.

Porównanie danych z 1310 dostępnych oficjalnych protokołów z fotografiami wypełnionych kart do głosowania przesłanymi przez wyborców na platformę „Golos” (550 000) pozwoliło wykryć poważne fałszerstwa w co najmniej 400 lokalach wyborczych spośród wspomnianych 1310. Na platformie „Golos” zagłosowało 1 047 933 osób (95% z nich oddało swoje głosy na Cichanouską). To też potwierdziło poważne oszustwa ze strony władzy, a zarazem dało nadzieję na pokonanie dyktatury⁸. Dowodem na zwycięstwo demokratycznego kandydata było 85 opublikowanych protokołów komisji wyborczych, przewodniczący i członkowie których mieli odwagę odmówić sfałszowania wyników wyborów. Na przykład, w lokalu wyborczym nr 19, mieszczącym się w szkole średniej w Mińsku, Aleksander Łukaszenka prowadził w dniach przedterminowego głosowania: oddano na niego 200 głosów, a na Swiatłanę Cichanouską – 38. W dniu 9 VIII 2020 r. preferencje polityczne wyborców wyglądały zupełnie inaczej: 188 osób głosowało na Łukaszenkę, 507 – na Cichanouską. Nawet biorąc pod uwagę przedterminowe głosowanie⁹ na urzędującego prezydenta oddano łącznie 388 głosów, podczas gdy 545 głosów oddano na Cichanouską. W innym lokalu wyborczym w tej samej szkole ogłoszono diametralnie różniące się wyniki, co wskazuje na rażące oszustwa, nie tylko w procesie przedterminowego głosowania, ale także w dniu wyborów¹⁰. Swiatłana zarejestrowała swoją grupę inicjatywną w maju 2020 r. zamiast męża Siarhieja Cichanouskiego, który w momencie rejestracji komitetów wyborczych przebywał w areszcie administracyjnym. I z tego powodu nie mógł wziąć udziału w starcie w wyścigu o prezydenturę. Podczas zbierania podpisów poparcia dla kandydatów na prezydenta Siarhiej Cichanouski został aresztowany przez policję, a już 14 XII 2021 r. skazany na 18 lat więzienia¹¹.

Ponad 30 państw demokratycznych, po otrzymaniu wiarygodnej informacji o oszustwach wyborczych na dużą skalę, nie uznało Łukaszenki za oficjalnie wybranego prezydenta. Białoruski dyktator, który uzurpował władzę, praktycznie stał się pariasem na arenie międzynarodowej. Kontakty zagraniczne na najwyższym i wysokim szczeblu ze wszystkimi państwami znacznie się zmniejszyły. Białoruś została wykluczona z wielu międzynarodowych struktur o charakterze

⁸ *Итоговый отчет о выборах президента Республики Беларусь* [27 VI 2023], <https://belarus2020.org/election?lon=27.561824&lat=53.90574&z=7> (30 V 2023).

⁹ Jeden ze sposobów fałszowania wyników wyborów.

¹⁰ *На каких избирательных участках победила Тихановская? Данные протоколов* [10 VIII 2020], <https://polit.reactor.cc/post/4459863> (4 VII 2023).

¹¹ *Belarus: Opposition leader Tikhonovskiy jailed for 18 years over protests* [14 XII 2021], <https://www.bbc.com/news/world-europe-59650238> (15 VI 2023).

politycznym, gospodarczym, kulturalnym i sportowym. Wobec białoruskiego reżimu wprowadzono sankcje gospodarcze¹².

Jednak zewnętrznym i wewnętrznym siłom demokratycznym nie udało się osiągnąć maksymalnie możliwej izolacji białoruskiego nielegalnego reżimu. Rosja i inne państwa, które według białoruskiego politologa Witalija Silickiego tworzyły tzw. „międzynarodówkę autorytarną”, wspierały reżim autorytarny. Według zmarłego przedwcześnie naukowca, „międzynarodówka autorytarna” to wspólny wysiłek niedemokratycznych reżimów, aby przeciwdziałać rozprzestrzenianiu się demokratycznego „wirusa” i stworzyć specyficzną kolektywną obronę na poziomie międzynarodowym. Autorytarni przywódcy uczą się od siebie nawzajem (często z powodzeniem), jak przeciwdziałać zewnętrznym i wewnętrznym siłom demokratycznym¹³. Stosunki z autorytarnymi sojusznikami były przedstawiane społeczeństwu białoruskiemu przez oficjalną propagandę jako udana polityka zagraniczna reżimu, podobnie jak niska skuteczność sankcji politycznych i gospodarczych nałożonych przez USA i UE na Mińsk. Poczucie zewnętrznego wsparcia ze strony Kremla i innych „przyjaznych” krajów dało reżimowi pewność siebie nie tylko do wzmocnienia wewnętrznych represji, ale także do organizowania poważnych prowokacji przeciwko demokratycznym sąsiadom.

W ten sposób 23 V 2021 r. białoruskie władze wymusiły awaryjne lądowanie samolotu linii Ryanair lecącego z Aten do Wilna z wymyślonego powodu. Na kilka minut przed lądowaniem w Wilnie białoruscy kontrolerzy ruchu lotniczego poinformowali pilotów, że na pokładzie samolotu rzekomo znajduje się bomba. Załoga została zmuszona do zawrócenia cywilnego samolotu i lądowania na lotnisku w Mińsku. Na miejsce przyleciały myśliwce białoruskich sił powietrznych, aby eskortować samolot. Zaraz na lotnisku władze zatrzymały dwóch pasażerów lotu, Romana Protasiewicza i Sofię Sapiechę – pracowników opozycyjnych mediów¹⁴.

Nieplanowane lądowanie samolotu linii Ryanair wywołało ostrą reakcję Unii Europejskiej. Bruksela natychmiast wstrzymała połączenia lotnicze z Białorusią i nałożyła sankcje na państwowe linie lotnicze Belavia: od 5 VI 2021 r. samoloty białoruskich linii lotniczych nie mogą latać do krajów UE. Sąsiednia Ukraina

¹² *Belarus: Declaration by the High Representative on behalf of the European Union on the so-called 'inauguration' of Aleksandr Lukashenko* [24 IX 2020], <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/09/24/belarus-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-so-called-inauguration-of-aleksandr-lukashenko/> (12 V 2023).

¹³ V. Silitski, *Contagion Deterred: Preemptive Authoritarianism in the Former Soviet Union (the Case of Belarus)*, CDDRL Working papers, [June] 2006 (66), https://web.archive.org/web/20070611192356/http://iis-db.stanford.edu/pubs/21152/Silitski_No_66.pdf (14 V 2023).

¹⁴ V. Shadurski, *Where Does Belarus Go from Here?, [w:] Belarus in the Twenty-First Century. Between Dictatorship and Democracy*, red. E. Korosteleva, I. Petrova, A. Kudlenko, Abingdon-New York 2023, s. 193-206.

również przyłączyła się do sankcji. Prezes Ryanair Michael O’Leary nazwał lądowanie samolotu „aktem piractwa sponsorowanego przez państwo”. Organizacja Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego (ICAO) wszczęła dochodzenie, które wykazało, że informacja o zaminowaniu samolotu była „świadomie fałszywa”, a raport końcowy z dochodzenia w sprawie incydentu został wysłany do ONZ. Departament Sprawiedliwości USA wszczął postępowanie karne w sprawie piractwa lotniczego¹⁵.

Jednak zakaz lotów lotniczych nad terytorium Białorusi, a także inne środki ograniczające nie przeszkodziły dyktatorskiemu reżimowi w zorganizowaniu nowej prowokacji – zakrojonego na szeroką skalę i długotrwałego kryzysu migracyjnego na granicach Białorusi z Polską, Litwą i Łotwą¹⁶. Kryzys został zainicjowany przez władze białoruskie wkrótce po przymusowym lądowaniu samolotu Ryanair w drugiej połowie 2021 r. Jego istotą było to, że migranci z Bliskiego Wschodu i Afryki mogli bez specjalnych przeszkód wlecieć na teren Białorusi, aby stamtąd nielegalnie przedostać się do Unii Europejskiej. Straż Graniczna Polski i państw bałtyckich dysponowała niezaprzeczalnymi dowodami na to, że białoruskie formacje graniczne pomagają migrantom nielegalnie przekroczyć granicę. Działania białoruskich władz były postrzegane na Zachodzie jako forma wojny hybrydowej rozpętanej przez Mińsk przeciwko państwom bałtyckim i Polsce w odwecie za represje Łukaszenki wobec białoruskiej opozycji i społeczeństwa obywatelskiego¹⁷.

Przestępczy charakter autorytarnego reżimu stał się jeszcze bardziej widoczny dla międzynarodowej opinii publicznej po tym, jak białoruski dyktator zmienił Białoruś w sojusznika Rosji w wojnie przeciwko Ukrainie w lutym 2022 r. Nie-sprovokowana agresja Kremla na Ukrainę została rozpoczęta z terytorium Białorusi, pomimo faktu, że dyktator wcześniej zapewniał, że „nikt nigdy nie zaatakuje Ukrainy z naszego terytorium, chyba że będzie to sprzeczne z naszymi interesami lub jeśli sama Ukraina zaatakuje Białoruś”¹⁸.

Wraz z wybuchem wojny przeciwko Ukrainie proces przekazywania suwerenności państwowej przez mińską dyktaturę na rzecz Kremla przyspieszył, przede wszystkim w sferze wojskowej. Podczas wojny Łukaszenka stał się nie tylko współnikiem agresji, ale także aktywnym rzecznikiem rosyjskiej propagandy.

¹⁵ B. Нерус, *Год посадки самолета Ryanair: что в итоге потерял Лукашенко* [23 V 2022], <https://www.dw.com/ru/god-vynuzhdennoj-posadke-samoleta-ryanair-v-minske-chto-poterjal-lukashenko/a-61903211> (15 VI 2023).

¹⁶ Szerzej na ten temat zob. artykuły z działu *Kryzys na granicy Strefy Schengen z Białorusią (2021-2022). Wyzwania dla bezpieczeństwa, konflikty społeczne, wojna informacyjna, „Wschodnioznawstwo” 2022*, s. 101-175.

¹⁷ S. Żaryn, *Belarusian hybrid attack on the EU* [9 XI 2021], <https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/belarusian-hybrid-attack-on-the-eu> (30 V 2023).

¹⁸ *Лукашенко: Никакой интервенции с территории Беларуси в Украину не будет* [4 VIII 2015], <https://euroradio.fm/ru/lukashenko-nikakoy-intervencii-s-territorii-belarusi-v-ukrainu-ne-budet> (10 V 2023).

Jednocześnie, promując cele i zadania Putina, Łukaszenka starał się zademonstrować swoją rolę jako doświadczonego polityka na poziomie globalnym, który współdziałał jak równy z równym z innymi przywódcami państw¹⁹.

W dniu 25 III 2023 r. rosyjski władca Władimir Putin cynicznie ogłosił, że Moskwa i Mińsk uzgodniły rozmieszczenie taktycznej broni jądrowej na terytorium Białorusi, o co „od dawna prosił” Aleksander Łukaszenka. Według rosyjskiego prezydenta budowa specjalnego magazynu dla tej broni zostanie zakończona do 1 VII 2023 r. Jest oczywiste, że zapowiedź o rozmieszczeniu broni jądrowej była kolejnym krokiem w zaangażowaniu Białorusi w wojnę przeciwko Ukrainie, a także sygnałem ograniczenia suwerenności²⁰.

Na tle planu rozmieszczenia broni jądrowej na Białorusi, co nieuchronnie pogorszyło sytuację bezpieczeństwa w regionie, przedstawiciele Demokratycznej Białorusi zaapelowali do światowych przywódców o wzmocnienie izolacji autorytarnego reżimu Łukaszenki i pozbawienie go środków finansowych i gospodarczych do prowadzenia agresji wewnętrznej i zewnętrznej²¹.

Jednak – jak pokazuje praktyka – środki ograniczające podjęte przez siły demokratyczne przeciwko białoruskiej dyktaturze nie są jeszcze w stanie zmusić jej do zaprzestania represji i nieodpowiedzialnej polityki zagranicznej. Przez 2,5 roku terroru w kraju miało miejsce ok. 50 tys. politycznie motywowanych zatrzymań, wszczęto ok. 12 tys. politycznie motywowanych spraw karnych, ignorując przy tym zasady podstawowych norm prawa i moralności²².

Państwo białoruskie nadal zachowuje swój podstawowy międzynarodowy status prawny. Tak więc na dzień 1 III 2023 r. Mińsk miał 71 misji dyplomatycznych za granicą: 57 ambasad, 2 stałe przedstawicielstwa, 11 konsulatów generalnych i 1 konsulat. Biorąc pod uwagę akredytację ambasadorów w niepełnym wymiarze czasu, Białoruś jest reprezentowana w 105 krajach. Białoruskie placówki dyplomatyczne są obecne m.in. w USA i 18 państwach członkowskich Unii Europejskiej. Z kolei obce państwa były reprezentowane na Białorusi przez 51 ambasad, 3 filie ambasad, 2 misje handlowe, 7 urzędów konsularnych i 36 konsulów honorowych; organizacje międzynarodowe były reprezentowane przez 18 misji,

¹⁹ *Kreml naciska na Łukaszenkę. To powstrzymuje dyktatora* [20 IX 2022], <https://wiadomosci.wp.pl/kreml-naciska-na-lukaszenke-to-powstrzymuje-dyktatora-6843733092203040a> (12 VI 2023).

²⁰ A. Wilk, P. Żochowski, *Konsekwencje rozmieszczenia rosyjskiej broni jądrowej na Białorusi* [6 VI 2023], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-06-06/konsekwencje-rozmieszczenia-rosyjskiej-broni-jadrowej-na-bialorusi> (29 VI 2023).

²¹ *Светлана Тихановская призвала ООН рассмотреть на Совбезе вопрос размещения ядерного оружия в Беларуси* [17 VI 2023], <https://news.zerkalo.io/economics/41601.html?c> (24 VI 2023).

²² *Силовики устроили повторный хапун на мясокомбинате в Волковыске* [18 VI 2023], <https://charter97.org/ru/news/2023/6/18/552458/> (12 VI 2023).

83 zagraniczne misje dyplomatyczne były akredytowane jednocześnie w Moskwie, Wilnie i Warszawie²³.

Autorytarna Białoruś jest członkiem ONZ, a nawet ubiegała się o niestałe członkostwo w Radzie Bezpieczeństwa ONZ w dniu 6 VI 2023 r. Podczas wyborów pięciu niestałych członków Rady Bezpieczeństwa na Zgromadzeniu Ogólnym ONZ o jedno miejsce z grupy wschodnioeuropejskiej ubiegały się Słowenia (otrzymując 153 głosy) i Białoruś (38 głosów)²⁴. Autorytarnemu rządowi udało się utrzymać członkostwo w dziesiątkach innych organizacji międzynarodowych na poziomie globalnym i regionalnym.

Nie ma powodu, by twierdzić, że kraje demokratyczne nie podejmują aktywnych kroków przeciwko agresywnej dyktaturze, ale wydają się one niewystarczające. Jednym z pierwszych kroków dotyczących nieuznawania legitymacji prezydenta była odmowa wręczenia A. Łukaszence listów uwierzytelniających przez nowo mianowanych szefów misji dyplomatycznych. Praktyki tej jako pierwsza dokonała Francja. Nicolas de Lacoste przybył na Białoruś w listopadzie 2020 r. jako desygnowany ambasador, przedstawił kopie swoich pełnomocnictw ministrowi spraw zagranicznych Władimirowi Makeju, ale odmówił przedstawienia listów uwierzytelniających Aleksandrowi Łukaszence. Z końcem wygaśnięcia umowy z nominacją ambasadora białoruskie MSZ poinformowało Lacoste'a o konieczności opuszczenia Białorusi w październiku 2021 r. W odpowiedzi na to pociągnięcie białoruskich władz francuski dyplomata został mianowany specjalnym wysłannikiem na Białoruś z rezydencją w Wilnie, podczas gdy ambasada w Mińsku kontynuowała swoją pracę pod kierownictwem francuskiego chargé d'affaires ad interim²⁵. Warto zauważyć, że Stany Zjednoczone i państwa członkowskie UE zaczęły stosować podobną praktykę.

O ile powyższe decyzje były raczej symboliczne, o tyle kwestia uznania Białorusi za państwo agresora za wspieranie inwazji Rosji na Ukrainę i postawienie Łukaszenki przed międzynarodowym wymiarem sprawiedliwości za popełnione zbrodnie, powinny mieć poważniejsze konsekwencje dla reżimu.

Eksperti i politycy nie osiągnęli jeszcze konsensusu w tych dwóch kwestiach i nie ma sprecyzowanego pomysłu na konkretne działania mające na celu rozpoczęcie procesu pociągnięcia dyktatury do odpowiedzialności karnej. Te i inne tematy zostały omówione na konferencji w Wilnie 12 VI 2023 r., podczas której

²³ *Внешняя политика Беларуси*, https://mfa.gov.by/foreign_policy/general_information/ (12 VI 2023).

²⁴ *Генассамблея выбрала пять непостоянных членов Совбеза ООН* [6 VI 2023], <https://news.un.org/ru/story/2023/06/1441742> (22 VI 2023).

²⁵ *МИД Франции: Николя де Лакост назначен спецпосланником по Беларуси* [18 X 2021], <https://reform.by/268335-mid-francii-nazval-reshenie-o-vysylke-svoego-posla-neobosnovannym> (11 V 2023).

uczestnicy – politycy i prawnicy z różnych krajów – dyskutowali o odpowiedzialności reżimu Łukaszenki za zbrodnie przeciwko ludzkości oraz wywołanie kryzysu migracyjnego²⁶.

Ukraina wykazuje znaczną aktywność w pociąganiu do odpowiedzialności białoruskiej dyktatury. W związku z tym 16 VI 2023 r. na stronie internetowej Rady Najwyższej Ukrainy opublikowany został zarejestrowany pod numerem 9397 „Projekt rezolucji w sprawie wniosku Rady Najwyższej Ukrainy do Organizacji Narodów Zjednoczonych, Parlamentu Europejskiego, Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, Zgromadzenia Parlamentarnego NATO, Zgromadzenia Parlamentarnego OBWE, Zgromadzenia Parlamentarnego GUAM oraz parlamentów narodowych państw świata w sprawie uznania Republiki Białoruś za państwo agresora”²⁷.

O odpowiedzialności białoruskiego reżimu za popełnione zbrodnie mówiono na wielu międzynarodowych platformach. Trzeba przyznać, że odbywało się to z pewną dozą ostrożności. Tak więc temat Białorusi był omawiany na 30. dorocznej sesji Zgromadzenia Parlamentarnego OBWE, która zakończyła się na początku lipca 2023 r. w kanadyjskim mieście Vancouver. Szczegółowa rezolucja w sprawie Białorusi potępiła reżim Łukaszenki za jego współudział w wojnie Rosji przeciwko Ukrainie i zasugerowała zbadanie sposobów pociągnięcia go do odpowiedzialności.

Chociaż zebrano wystarczające dowody zbrodni reżimu Łukaszenki, nie osiągnięto jeszcze konsensusu w sprawie sposobu ukarania dyktatora i jego popleczników. W specjalnej rezolucji Zgromadzenie Parlamentarne OBWE zażądało od autorytarnego rządu natychmiastowego zaprzestania bezczeszczenia grobów żołnierzy Armii Krajowej na Białorusi, przywrócenia wszystkich zniszczonych miejsc i przeprowadzenie dokładnego śledztwa w sprawie tego, co się stało. Stwierdzono, że celowe niszczenie pomników kultury może stanowić przejaw nienawiści rasowej, religijnej lub kulturowej²⁸.

Ważnym obszarem przeciwdziałania dyktatorskiemu reżimowi, wraz z wyżej wymienionymi środkami, jest wzmocnienie zewnętrznego wsparcia alternatywy dla autorytarnego reżimu pod postacią Demokratycznej Białorusi i uznanie legitymacji jej przedstawicieli na arenie międzynarodowej.

²⁶ *MTK może wkrótce wydać nakaz aresztowania Łukaszenki* [13 VI 2023], <https://wilno.tvp.pl/70508145/mtk-moze-wkrotce-wydac-nakaz-aresztowania-lukaszenki> (29 VI 2023).

²⁷ *Українские депутаты хотят для Беларуси санкций и репараций от нее. Что с этим делать?* [21 VI 2023], <https://belsat.eu/ru/news/20-06-2023-ukrainskie-deputaty-hotyat-dlya-belarusi-sanktsij-i-reparatsij-ot-nee-cto-s-etim-delat> (29 VI 2023).

²⁸ *Vancouver Declaration and Resolutions adopted by the OSCE Parliamentary Assembly at the thirtieth annual session Vancouver, 30 June – 4 July 2023* [4 VII 2023], <https://www.oscepa.org/en/documents/annual-sessions/2023-vancouver/declaration-29/4744-vancouver-declaration-eng/file> (5 VII 2023).

Międzynarodowy status prawny wybranej na urząd prezydenta Białorusi Swiatłany Cichanouskiej

Pomimo prawdopodobnego zwycięstwa w wyborach, Swiatłana Cichanouska nie objęła urzędu prezydenta. W dniu 11 VIII 2020 r. pod presją władz została zmuszona do ucieczki na Litwę, gdzie w pierwszych dniach po wyborach prezydenckich przezwyciężyła wewnętrzny kryzys i wróciła do aktywnego życia politycznego przy wsparciu przedstawicieli białoruskiej opozycji i litewskiego rządu. W dniu 10 IX 2020 r. Sejm Litwy uznał Swiatłanę Cichanouską za legalnie wybraną głowę państwa białoruskiego. W warunkach przymusowej emigracji jej status został określony przez społeczność międzynarodową jako prezydent-elekt²⁹.

Bezpośrednio po sfałszowanych wyborach prezydenckich, na fali masowych wstrząsów społecznych na Białorusi, pojawiły się liczne inicjatywy tworzenia struktur opozycyjnych wobec rządzącego reżimu, dążących do funkcji przedstawicielskich. Jedną z pierwszych takich struktur była Rada Koordynacyjna (Rada), powołana 20 VIII 2020 r. z inicjatywy Swiatłany Cichanouskiej w celu zjednoczenia przeciwników nielegalnych władz i negocjacji z autorytarnym rządem. Władze białoruskie uznały udział w działalności Rady za przestępstwo, w wyniku czego struktura utraciła możliwość pracy na terytorium Białorusi i kontynuowała swoją działalność za granicą³⁰.

Pod koniec września 2020 r. były ambasador Białorusi na Słowacji Igor Leszczeni, który jako pierwszy białoruski dyplomata otwarcie poparł protestujących, zainicjował utworzenie szerokiego ruchu społecznego „Jestem obywatelem”. Według Leszczeni, ruch ten miał na celu zbadanie stosowania przez reżim Łukaszenki tortur i nadużyć, a także przygotowanie reformy systemu państwowego. Należy uznać, że inicjatywa Leszczeni była w rzeczywistości alternatywą dla Rady Koordynacyjnej. Po aresztowaniu administracyjnym były dyplomata został zmuszony do porzucenia swojego projektu społeczno-politycznego³¹.

Niewątpliwie, centralną instytucją Demokratycznej Białorusi było Biuro Swiatłany Cichanouskiej, utworzone przy wsparciu rządu litewskiego. Biuro wzięło na siebie zadanie koordynowania działań białoruskiej opozycji, zarówno wewnątrz kraju, jak i poza jego granicami. Liderka sił demokratycznych ogłosiła zamiar reprezentowania narodowych interesów Białorusi na arenie międzynarodowej, a także blokowanie przedstawicieli autorytarnego reżimu na różnych forach

²⁹ *Seimas urges the international community to give its assessment of the union imposed on Belarus by the Russian Federation* [10 IX 2020], https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=2&p_t=272434 (12 VI 2023).

³⁰ *Координационный Совет. История создания*, <https://rada.vision/> (22 VI 2023).

³¹ *Экс-посол Игорь Лещеня предлагает создать движение „Я — гражданин”* [23 IX 2020], <https://euroradio.fm/ru/eks-posol-igor-leshchenya-predlagaet-sozdat-dvizhenie-ya-grazhdanin> (12 IV 2023).

międzynarodowych. W odpowiedzi na oświadczenie białoruskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych o wycofaniu się z inicjatywy Partnerstwa Wschodniego UE (28 VI 2021 r.) Swiatłana Cichanouska oświadczyła, że jej zespół wraz ze wszystkimi siłami demokratycznymi, będzie kontynuował współpracę z instytucjami europejskimi w ramach tego programu, ponieważ oferuje on Białorusi wiele możliwości, w tym edukację, kontakty międzyludzkie, nowe więzi polityczne i gospodarcze. Prezydent-elekt po raz kolejny przypominała, że wszystkie decyzje Łukaszenki po 9 VIII 2020 r. nie mają mocy prawnej; reprezentuje on jedynie własne interesy, które są wyraźnie szkodliwe dla interesów narodu³².

Liderka białoruskiego protestu konkretnie sformułowała, jakiego wsparcia siły demokratyczne oczekują od społeczności międzynarodowej:

- a) presja: izolacja reżimu, nałożenie sankcji na jego współpracowników w celu uwolnienia więźniów politycznych i wymuszenia dialogu;
- b) sprawiedliwość: zastosowanie wszystkich instrumentów międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości wobec współpracowników reżimu odpowiedzialnych za zbrodnie przeciwko ludzkości i łamanie praw człowieka;
- c) solidarność: pomoc niezależnym mediom na Białorusi, studentom i nauczycielom, strajkującym robotnikom i lekarzom³³.

Chociaż Swiatłana Cichanouska nie objęła oficjalnego stanowiska prezydenta, była witana jako głowa państwa podczas licznych podróży zagranicznych od początku jej przymusowej emigracji. Międzynarodowa aktywność Biura Swiatłany Cichanouskiej osiągnęła szczyt w 2021 r. W tym okresie odbyło się 360 spotkań demokratycznej przywódczyni z politykami wysokiego szczebla, dyplomatami i przedstawicielami organizacji pozarządowych. Miały one na celu ukształtowanie wspólnego stanowiska, uzyskanie poparcia społeczeństwa obywatelskiego i nowej Białorusi podczas reform. Do końca 2021 r. 59 państw nie uznało Łukaszenki za prezydenta, a 41 państw wprowadziło ograniczenia wobec reżimu. W maju 2021 r. przyjęto unijny plan pomocy gospodarczej dla Demokratycznej Białorusi, z udziałem Biura Swiatłany Cichanouskiej, który przewidywał przeznaczenie 3 mld EUR dla Białorusi po upadku autorytarnego reżimu na wsparcie wzrostu gospodarczego, pomoc w reformach i inwestycje w infrastrukturę społeczną, rozwój sektora prywatnego i obywatelskiego. Odbyło się ok. 130 międzynarodowych wystąpień Swiatłany Cichanouskiej i 559 wywiadów z białoruskimi i zagranicznymi mediami na temat sytuacji na Białorusi³⁴.

³² Светлана Тихановская: Беларусь настроена продолжать участие в Восточном партнерстве [28 VI 2021], <https://tsikhanouskaya.org/ru/events/news/c74abc5306fa439.html> (15 V 2023).

³³ Тихановская сформулировала три направления, как мир может помочь Беларуси [10 V 2021], <https://tsikhanouskaya.org/ru/events/news/e008973783b0012.html> (12 VI 2023).

³⁴ Главные цифры, решения и итоги работы Офиса Светланы Тихановской в 2021 году [29 XII 2021], <https://tsikhanouskaya.org/ru/events/news/e853c35ad237b63.html> (12 V 2023).

Spadek międzynarodowego zainteresowania białoruską opozycją

Wraz ze spadkiem liczby otwartych akcji protestacyjnych przeciwko dyktaturze na Białorusi, zmniejszyła się również uwaga poświęcana strukturom opozycyjnym działającym za granicą. Poważnym wyzwaniem dla białoruskiej opozycji była zakrojona na szeroką skalę rosyjska agresja na Ukrainę, wspierana przez autorytarny reżim Łukaszenki. W dniu rozpoczęcia wojny (24 II 2022 r.) Swiatłana Cichanouska oświadczyła, że wraz z początkiem agresji Łukaszenka nie może być uważany za gwaranta niepodległości i integralności terytorialnej Białorusi, dlatego wzięła na siebie odpowiedzialność za obronę niepodległości i interesów narodowych Białorusi w oparciu o autorytet nadany jej przez naród białoruski w wyborach prezydenckich w 2020 r. Liderka sił demokratycznych przyjęła na siebie obowiązki przedstawiciela narodu białoruskiego i gwaranta jego praw i wolności do czasu nowych wyborów, a także ogłosiła utworzenie Gabinetu Przejściowego jako organu państwowego Republiki Białorusi³⁵.

Jednak te i inne uzasadnione kroki podjęte przez Biuro nie zdołały powstrzymać gwałtownego spadku zainteresowania działalnością Demokratycznej Białorusi. Było to spowodowane wieloma czynnikami. Po pierwsze, autorytarny reżim w Mińsku działał jako współagresor w wojnie. Udostępnił swoje terytorium, a także poważne zasoby materialne dla rosyjskiej inwazji. Po drugie, na Białorusi rozpoczęła się aktywna antyukraińska kampania propagandowa, w którą zaangażowana była znaczna część aparatu państwowego. W takiej sytuacji oskarżenia o zbiorową odpowiedzialność za zbrodnie dyktatorów padały z ust wielu zagranicznych polityków i mediów pod adresem Białorusinów, w tym przeciwników reżimu i wojny rozpętanej poza granicami kraju. Po trzecie, wraz z wybuchem wojny zauważalny stał się brak jakiegokolwiek uwagi dla Demokratycznej Białorusi ze strony Kijowa. Wielu ekspertów próbowało tłumaczyć to „niewielkim wpływem” Biura Swiatłany Cichanouskiej i utworzonego pod jej kierownictwem Gabinetu jako reakcji na wydarzenia na Białorusi oraz brakiem skutecznego programu wsparcia dla ukraińskiego ruchu oporu³⁶.

Według doniesień prasowych, 29 I 2021 r., na zaproszenie ministra spraw zagranicznych Ukrainy Dmytro Kuleby, Swiatłana Cichanouska wzięła udział w internetowym spotkaniu ministrów spraw zagranicznych Trójkąta Lubelskiego (Litwa, Polska, Ukraina). Po spotkaniu w styczniu 2021 r. Dmytro Kuleba powiedział dziennikarzom na briefingu: „Bez Białorusi Trójkąta Lubelski jest trochę

³⁵ Светлана Тихановская взяла на себя ответственность национального лидера Беларуси [24 II 2022], <https://tsikhanouskaya.org/ru/events/news/bc09f0d4e3e1b5f.html> (12 V 2023).

³⁶ K. Kłysiński, K. Nieczypor, *Distrust and reticence. Kyiv on Tsikhanouskaya's offer of an alliance* [20 X 2022], <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2022-10-20/distrust-and-reticence-kyiv-tsikhanouskayas-offer-alliance> (17 V 2023).

niekompletny. Chcielibyśmy, aby Demokratyczna Białoruś dołączyła i przekształciła go w Lubelską Czwórkę. Sytuacja na Białorusi wpływa nie tylko na stosunki dwustronne tego kraju z sąsiadami, ale także na sytuację w całym regionie³⁷. W 2022 r. takie zaproszenie nie zostało wystosowane do lidera sił demokratycznych.

Można również zauważyć, że wszystkie media Demokratycznej Białorusi wyraziły ubolewanie, że Białorusini nie zostali wymienieni w gratulacjach ukraińskiego przywódcy z okazji 160. rocznicy Powstania Kastusia Kalinouskiego³⁸. Oczywiście takiego stosunku do Demokratycznej Białorusi ze strony zagranicznych polityków demokratycznych nie można uznać ani za obiektywny, ani za pragmatyczny.

Nie ma jednak powodu, aby twierdzić, że międzynarodowa działalność Demokratycznej Białorusi zmniejszyła się. Jest ona aktywnie kontynuowana w nowych formatach, na nowym profesjonalnym poziomie.

Utworzenie Gabinetu Przejściowego było próbą przezwyciężenia fragmentacji sił demokratycznych na Białorusi. Z biegiem czasu stało się oczywiste, że nawet główne struktury i inicjatywy opozycyjne nie mogą zostać zjednoczone przez Biuro Światłany Cichanouskiej. Kolejną próbą konsolidacji przeciwników autorytarnego reżimu Łukaszenki było utworzenie Wspólnego Gabinetu Białorusi na konferencji „Nowa Białoruś” w Wilnie w sierpniu 2022 r. Wraz ze swoimi współpracownikami Światłana Cichanouska po raz kolejny ogłosiła, że bierze na siebie odpowiedzialność za zachowanie suwerenności Białorusi i reprezentowanie Białorusinów jako narodu na arenie międzynarodowej i w organizacjach międzynarodowych. Na tej samej konferencji, w ramach tworzenia nowej konfiguracji sił demokratycznych, podjęto również decyzję o reorganizacji działalności wspomnianej Rady Koordynacyjnej.

Jednocześnie, nawet po utworzeniu Gabinetu, znaczna część białoruskich struktur i inicjatyw demokratycznych nadal krytycznie odnosiła się do statusu i działalności Światłany Cichanouskiej i odmawiała współpracy z kierowanymi przez nią strukturami. Do aktywnych przeciwników prezydent-elekt należą przede wszystkim takie organizacje jak Partia Konserwatywno-Chrześcijańska – BPF (szef Zenon Paźniak), kampania obywatelska „Europejska Białoruś” (koordynator Andrej Sannikow), Forum Sił Demokratycznych Białorusi (inicjator Walerij Cepkało). Najpoważniejszym wyzwaniem dla politycznego przywództwa Światłany Cichanouskiej w Demokratycznej Białorusi była krytyczna postawa dowództwa pułku im. Kastusia Kalinouskiego, który został sformowany z bia-

³⁷ *Светлана Тихановская приняла участие в онлайн-встрече Люблинского треугольника* [29 I 2021], <https://tsikhanouskaya.org/ru/events/news/d8136b0dd24e2bf.html> (12 V 2023).

³⁸ *Рада БНР выразила сожаление, что Зеленский не упоминал о белорусах в восстании 1863 года* [24 I 2023], <https://belsat.eu/ru/news/24-01-2023-rada-bnr-vyrazila-sozhalenie-chto-zelenskij-ne-upomyanul-o-belarusah-v-vosstanii-1863-goda> (4 VII 2023).

łoruskich ochotników i walczy po stronie Ukrainy przeciwko rosyjskiej agresji. Oczywiście stanowisko pułku jest ściśle związane z nastrojami Kijowa, który z wielu powodów miał „chłodne” relacje z Biurem Swiatłany Cichanouskiej i kierowanym przez nią Gabinetem³⁹.

Działalność struktur demokratycznych, które znalazły się poza granicami Białorusi, wywołała ogromny strach wśród frakcji rządzącej i jej zwolenników. Strach ten zaowocował licznymi zaocznymi procesami opozycjonistów znajdujących się poza zasięgiem reżimu. W dniu 6 III 2023 r. tzw. Sąd Miejski w Mińsku uznał Swiatłanę Cichanouską za winną na podstawie 10 artykułów kodeksu karnego Białorusi i skazał ją na 15 lat pozbawienia wolności w kolonii za ostrzymym rygorem. Paweł Łatuszko, członek Gabinetu, został skazany na 18 lat, a inni liderzy opozycji na 12 lat⁴⁰.

Mimo aktywnej krytyki, w tym krytyki obiektywnej, w szeregach białoruskiej opozycji demokratycznej nie było alternatywy dla Swiatłany Cichanouskiej i kierowanego przez nią Biura i Gabinetu. Jednocześnie niepokojące było to, że działalność Demokratycznej Białorusi, w warunkach słabych kontaktów ze społeczeństwem wewnątrz kraju, często nie wychodziła poza granice białoruskiej emigracji. Masowy exodus demokratycznie nastawionych Białorusinów, spowodowany brutalnymi represjami i pogarszającymi się warunkami dla biznesu, rozpoczął się po wydarzeniach 2020 r. Według Andreja Ławrukchina – dyrektora badawczego Instytutu Rozwoju i Rynku Społecznego dla Białorusi i Europy Wschodniej, maksymalna liczba Białorusinów, w tym dzieci, opuszczających kraj po 2020 r. może wynieść 400-500 tys. osób⁴¹.

Większość Białorusinów, którzy wyjechali, skoncentrowała się głównie w Polsce i na Litwie. Tym samym na początku 2023 r. na Litwie mieszkało prawie 49 tys. Białorusinów. Rok 2022 charakteryzował się szczególnie aktywnym wzrostem migracji, kiedy to władze litewskie wydały Białorusinom prawie 31 tys. wiz pobytowych lub humanitarnych, co było najwyższą liczbą w historii statystyk. Do Polski – według badaczy BEROC – w latach 2021-2022 wyemigrowało od 96 do 111 tys. Białorusinów. Dla porównania, pod koniec 2020 r. w Polsce przebywało ok. 45 tys. Białorusinów z dokumentami stałego pobytu. Tak więc liczba

³⁹ *Pułk Kalinowskiego ogłosił swoje cele strategiczne: Białoruś w UE i NATO* [20 XII 2022], <https://belsat.eu/pl/news/20-12-2022-pulk-kalinowskiego-oglosil-swoje-cele-strategiczne-bialorus-w-ue-i-nato> (2 VII 2023).

⁴⁰ T. Jakubowski, *Białoruś. Sąd skazał zaocznie Swiatłanę Cichanouską na 15 lat więzienia* [6 III 2023], <https://wyborcza.pl/7,75399,29531309,bialorus-sad-skazal-zaocznie-swiatlana-cichanouska-na-15-lat.html> (12 IV 2023).

⁴¹ „Пять лет пребывания в странах эмиграции станут необратимыми”. Мнение об уехавших и оставшихся белорусах [2 II 2023], <https://news.zerkalo.io/life/31778.html?c> (12 V 2023).

białoruskiej diaspory w Polsce wynosi ok. 150 tys. osób. Liczbę tę można porównać do populacji przeciętnego białoruskiego miasta⁴².

Wśród białoruskich emigrantów przeważali przedstawiciele sektora IT, których wyjazd z kraju związany był z relokacją biznesu, a także właściciele małych i średnich firm, głównie z sektora usług. Według Polskiego Instytutu Ekonomicznego do końca marca 2023 r. z 74 tys. wiz wydanych w ramach programu „Poland. Business Harbour”, prawie 93% wiz zostało wydanych osobom z Białorusi⁴³.

Po sierpniu 2020 r. co najmniej 2,1 tys. firm z białoruskim kapitałem przeniosło się do UE. 80% białoruskich firm, które przeniosły się do UE, wybrało Polskę, a 10% Litwę⁴⁴. Natomiast we wrześniu 2023 r. w samej Polsce działało 5988 spółek z kapitałem białoruskim, z czego 98% to spółki z ograniczoną odpowiedzialnością⁴⁵.

Wyjątkowość białoruskiej emigracji politycznej i ekonomicznej w pierwszym ćwierćwieczu XXI stulecia polega nie tylko na jej względnej masowości. Wiele państw doświadczyło podobnych exodusów w swojej historii. Jako przykład można podać choćby emigrację polityczną z Polski w okresie stanu wojennego. Specyfika białoruskiej emigracji polega na tym, że odbywa się ona w warunkach rozwoju nowoczesnych technologii informacyjnych. Okoliczność ta pozwala Białorusinom, którzy zostali zmuszeni do opuszczenia ojczyzny, być w stałym kontakcie z krewnymi i znajomymi, wymieniać się z nimi istotnymi informacjami.

Utworzenie i działalność instytucji współpracy międzynarodowej Demokratycznej Białorusi

W celu koordynacji i zwiększenia profesjonalizmu działań międzynarodowych, Biuro Swiatłany Cichanouskiej natychmiast po jego utworzeniu rozpoczęło tworzenie ram organizacyjnych (instytucji) dla działań międzynarodowych (dyplomatycznych).

Przedstawiciel Biura ds. Międzynarodowych. W dniu 10 XII 2020 r. Swiatłana Cichanouska mianowała przedstawiciela Biura ds. Międzynarodowych. Zo-

⁴² М. Сакавик, *Сколько белорусов уехали в ЕС за два года?* [23 V 2023], <https://www.dw.com/ru/skolko-belorusov-uehali-v-es-za-dva-goda/a-65710213> (12 VI 2023).

⁴³ A. Błaszczak, *Polska znalazła magnes na informatyków ze Wschodu* [28 IV 2023], <https://www.rp.pl/rynek-pracy/art38408601-polska-znalazla-magnes-na-informatykov-ze-wschodu> (14 VI 2023).

⁴⁴ *Больш за 2000 беларускіх кампаній пераехалі ў Еўрасаюз пасля 2020 года* [26 IV 2023], <https://nashaniva.com/315365/> (12 VI 2023).

⁴⁵ *Беларусская бизнес-миграция. Исследование причин и последствий миграции белорусского бизнеса с 2020 года* [XI 2023], https://belarus.zpp.net.pl/wpcontent/uploads/2023/11/bel_final_20_11.pdf (29 XI 2023).

stał nim zawodowy dyplomata Walerij Kowalewski, który ukończył Wydział Stosunków Międzynarodowych Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego (Mińsk), Szkołę Biznesu Instytutu Przedsiębiorczości i Zarządzania (Mińsk) oraz studia magisterskie na Uniwersytecie Georgetown (USA). W białoruskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych zajmował się stosunkami Białorusi z USA i pracował w ambasadzie w Waszyngtonie. Przed nominacją na przedstawiciela Cichanouskiej pracował w centrali Banku Światowego. W dniu 9 VIII 2022 r. Walerij Kowalewski został mianowany jako przedstawiciel zagraniczny Gabinetu Przejściowego Białorusi, na czele którego stała Swiatłana Cichanouska.

Ustanowienie oficjalnych przedstawicielstw. Skuteczną, ale bardzo kosztowną formą międzynarodowego zaangażowania Demokratycznej Białorusi było ustanowienie oficjalnych przedstawicielstw Biura, a następnie Gabinetu. Przykład w tym względzie dała Litwa.

W dniu 5 VII 2021 r. minister spraw zagranicznych Litwy Gabrielius Landsbergis ogłosił decyzję rządu o nadaniu statusu dyplomatycznego Biura Swiatłany Cichanouskiej na Litwie. Wiadomo, że ten bałtycki kraj miał podobne doświadczenia podczas sowieckiej okupacji. Litewskie siły demokratyczne na uchodźstwie miały swoje biura w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Watykanie. Oprócz Litwy, Demokratyczna Białoruś założyła jeszcze cztery misje: w Kijowie, Tallinie, Pradze i Brukseli⁴⁶.

Prawdziwym wydarzeniem było otwarcie Biura Sił Demokratycznych w Brukseli 1 III 2023 r., aby zapewnić stałą obecność Białorusi (Demokratycznej Białorusi) wśród instytucji europejskich. Na czele brukselskiego biura stanął Władimir Astapenko, doświadczony dyplomata w randze ambasadora. Rząd Flandrii przekazał budynek siłom demokratycznym całkowicie nieodpłatnie⁴⁷.

Ambasady Ludowe. Należy zdawać sobie sprawę, że ustanowienie stałych przedstawicielstw wymaga znacznych funduszy, których na tym etapie wyraźnie brakuje. Tzw. „ambasady ludowe” mogą służyć jako prototyp stałych przedstawicielstw dyplomatycznych. Zaczęły one powstawać po lecie 2020 r. z inicjatywy białoruskiej diaspory „Białorusinów za granicą”. Na przykład, w Berlinie aktywiści zainstalowali nawet specjalny wagon z białoruskimi symbolami narodowymi przed oficjalnym przedstawicielstwem Białorusi i organizowali obok niego swoje imprezy.

Temat utworzenia ambasad ludowych był omawiany na Światowym Kongresie Białorusinów, który odbył się w Wilnie w dniach 31 X-1 XI 2020 r. W rezolucji przyjętej na Kongresie zauważono, że głównymi funkcjami ambasad ludowych jest informowanie ludności o sytuacji na Białorusi, nawiązywanie i wspieranie

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ *Тихановская открыла в Брюсселе миссию демократической Беларуси* [2 III 2023], <https://reform.by/tihanovskaja-otkryla-v-brjussele-missiju-demokraticheskoy-belarusi> (20 VI 2023).

kontaktów z władzami państwowymi kraju zamieszkania, stowarzyszeniami publicznymi, związkami zawodowymi, środowiskami biznesowymi, naukowymi i kulturalnymi za granicą oraz pomoc obywatelom Białorusi zmuszonym do opuszczenia kraju. W grudniu 2020 r. Biuro Sił Demokratycznych w Wilnie zorganizowało wirtualne otwarcie ambasad ludowych na całym świecie. Ambasad ludowe miały mieć na celu ochronę praw, wsparcie i solidarność Białorusinów mieszkających w różnych krajach świata. Według informacji na stronie internetowej tej inicjatywy, obecnie istnieją 22 ambasad ludowe. Jednak wraz z zanikaniem otwartych protestów na Białorusi, informacje o działalności ambasad ludowych są sporadyczne⁴⁸.

Ogromna rola, jaką mogą odegrać ambasad ludowe, zwłaszcza jako kanały komunikacji z władzami państw demokratycznych, została podkreślona w rezolucji Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, przyjętej 20 VI 2023 r. W dokumencie zalecono państwu członkowskiemu nawiązanie roboczych stosunków z ambasadami ludowymi jako przedstawicielami Demokratycznej Białorusi oraz zapewnienie im pomocy organizacyjnej, informacyjnej i materialnej⁴⁹.

Akredytacja oficjalnych przedstawicielstw państw obcych przy Gabinetcie

Pod koniec października 2022 r. estoński minister spraw zagranicznych Urmas Reinsalu ogłosił plany powołania specjalnego przedstawiciela przy Gabinetcie. Potwierzył, że Estonia nie uznaje reżimu Aleksandra Łukaszenki, oddzielając go od Białorusinów, a także Białorusinów i Rosjan. Specjalny dyplomata, którego Estonia wysłała do Wilna, miał być odpowiedzialny za kontakty z Białoruskimi Siłami Demokratycznymi⁵⁰. W lutym 2023 r. powołano drugiego specjalnego przedstawiciela Estonii do współpracy z białoruską opozycją w Wilnie. Dyplomata Marko Koplmaa był odpowiedzialny za utrzymanie i wzmocnienie więzi z wygnaną liderką opozycji Swiatłaną Cichanouską i jej gabinetem, a także za znalezienie sposobów na zacieśnienie współpracy z Estonią. Ponadto, ponieważ Estonia nie ma ambasadora w Mińsku, a ambasada działa z minimalnym personelem, dyplomata musi również śledzić rozwój sytuacji na Białorusi⁵¹.

⁴⁸ *Народныя амбасады Беларусі*, <https://belarusabroad.org/> (22 VI 2023).

⁴⁹ *Addressing the specific challenges faced by the Belarusians in exile. Resolution 2499 (2023)* [20 VI 2023], <https://pace.coe.int/en/files/32899/html> (10 VI 2023).

⁵⁰ *Глава МИД Эстонии вручил Тихановской копию документа БНР* [24 X 2022], <https://reform.by/335013-glava-mid-jestonii-vruchli-tihanovskoj-kopiju-dokumenta-bnr> (16 V 2023).

⁵¹ *Estonia's special representative starts working with Belarusian opposition* [23 II 2023], <https://news.err.ee/1608895958/estonia-s-special-representative-starts-working-with-belarusian-opposition> (22 V 2023).

Jak już wspomniano powyżej, ambasadorowie państw demokratycznych, którzy zostali odwołani z Mińska lub odmówili wręczenia listów uwierzytelniających nielegalnemu przywódcy Białorusi, zostali przekierowani do aktywnych kontaktów z Biurem Światłany Cichanouskiej (Francja, USA, Polska). Ważnym wydarzeniem w działalności Demokratycznej Białorusi było powołanie 31 VIII 2023 r. wysoko wykwalifikowanego dyplomaty, byłego ambasadora RP w Mińsku, Artura Michalskiego, na stanowisko specjalnego przedstawiciela polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych ds. stosunków z białoruskimi siłami demokratycznymi.

Zaangażowanie Demokratycznej Białorusi w organizacjach międzynarodowych

W celu usprawnienia swoich zadań, przede wszystkim w zakresie zwrócenia uwagi na represyjną politykę reżimu Łukaszenki, Demokratyczna Białoruś próbowała wykorzystać możliwości organizacji międzynarodowych. W tym kierunku udało się zgromadzić znaczne doświadczenie i osiągnąć pewne pozytywne wyniki.

Niezależne białoruskie media szeroko relacjonowały udział Światłany Cichanouskiej w 77. sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ (18-22 IX 2022 r.) w Nowym Jorku. Prasa nie miała odpowiedzi na pytania, na jakiej podstawie demokratyczna liderka, równoległe z ministrem autorytarneho reżimu Uładzimirem Makiejem, miała prawo uczestniczyć i przemawiać na sesji, upoważnienie do której mieli tylko przedstawiciele państw członkowskich organizacji. Jak się okazało, Światłana Cichanouska otrzymała prawo do udziału w Zgromadzeniu Ogólnym jako członek estońskiej delegacji. Można to nazwać wyjątkowym przypadkiem w historii dyplomacji⁵².

Po raz kolejny liderka białoruskiej opozycji demokratycznej zwróciła się do ONZ 17 VI 2023 r. Światłana Cichanouska zaapelowała do naczelnej organizacji światowej o rozważenie na sesji Rady Bezpieczeństwa kwestii rozmieszczenia rosyjskiej broni jądrowej na Białorusi i podkreśliła poważne niebezpieczeństwo tego prowokacyjnego działania nie tylko dla suwerenności narodu białoruskiego, ale także dla bezpieczeństwa światowego w ogóle⁵³.

Demokratyczna Białoruś postrzega swoje najważniejsze zadanie na arenie międzynarodowej jako zorganizowanie silnej presji na dyktaturę w celu szybkiego uwolnienia więźniów politycznych. Temat więźniów był poruszany na szereg

⁵² *Estonia, Tikhanovskaya organizing Belarus event at UN General Assembly* [16 IX 2022], <https://news.err.ee/1608718741/estonia-tikhanovskaya-organizing-belarus-event-at-un-general-assembly> (12 VI 2023).

⁵³ *Светлана Тихановская призвала ООН рассмотреть на Совбезе вопрос размещения ядерного оружия в Беларуси* [17 VI 2023], <https://news.zerkalo.io/economics/41601.html?c> (24 VI 2023).

dwustronnych i wielostronnych forów przez wszystkich przedstawicieli sił demokratycznych bez wyjątku. Według Centrum Praw Człowieka „Wiasna”, na dzień 5 VII 2023 r. 1 496 osób zostało uznanych za więźniów politycznych na Białorusi. Liczba ta nie jest jednak ostateczna. Były kandydat na prezydenta Wiktor Babaryka, Siarhiej Cichanouski, laureat Pokojowej Nagrody Nobla 2022 Aleś Bialacki, obrońcy praw człowieka Waliancin Stefanowicz i Uładzimir Łabkowicz, przedstawiciel mniejszości polskiej Andrzej Poczobut, bloger Igor Losik i wiele innych bohaterkich postaci przebywa w celach więziennych reżimu⁵⁴.

Grupa Kontaktowa

Należy uznać, że najbardziej udanym przykładem międzynarodowej działalności Demokratycznej Białorusi było utworzenie we wrześniu 2022 r. przez Komitet Ministrów Rady Europy Grupy Kontaktowej Rady Europy ds. Białorusi. Stanowiło to precedens, gdyż Biuro Swiatłany Cichanouskiej zostało uznane za reprezentanta państwa. Organizacja międzynarodowa, która utrzymuje oficjalne stosunki z państwami, odmówiła współpracy z reżimem Łukaszenki i zamiast tego utworzyła Grupę Kontaktową w celu sformalizowania i nawiązania stosunków z siłami demokratycznymi. Utworzenie Grupy jest wyjątkowym przypadkiem w praktyce Rady Europy. Zadaniem Grupy Kontaktowej jest pomoc Radzie Europy w wypracowaniu stanowiska wobec Białorusi. Planuje się, że Grupa będzie w stanie koordynować i wdrażać projekty w ramach programów Rady Europy mających na celu przygotowanie reform i zmian demokratycznych na Białorusi⁵⁵.

Na uwagę zasługuje Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w sprawie poparcia dla Białorusi na Uchodźstwie, przyjęta bezwzględłą większością głosów w dniu 20 VI 2023 r. W 42-punktowym dokumencie sporządzonym na podstawie sprawozdania posła z Luksemburga Paula Gala została zwrócona uwaga na potrzebę usunięcia przeszkód administracyjnych i prawnych dla Białorusi na uchodźstwie i zapewnienia działaczom białoruskim odpowiedniego poziomu ochrony. Proponuje się również wydawanie wiz humanitarnych we wszystkich ambasadach/konsulatach, które nadal działają w Mińsku⁵⁶.

Istotne znaczenie mają postanowienia rezolucji (nr 22), w której popiera się ideę ustanowienia i wydawania paszportów obywatelom Białorusi na uchodźstwie, które mogłyby zostać uznane przez państwa członkowskie Rady Europy.

⁵⁴ *Список репрессированных* [5 VII 2023], <https://spring96.org/ru/news/112117> (5 VII 2023).

⁵⁵ *Council of Europe launches regular dialogue with Belarusian democratic forces* [8 IX 2022], <https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-launches-regular-dialogue-with-belarusian-democratic-forces> (12 V 2023).

⁵⁶ *Addressing the specific challenges faced by the Belarusians in exile. Resolution 2499 (2023)* [20 VI 2023], <https://pace.coe.int/en/files/32899/html> (10 VI 2023).

Realizacja projektu stworzenia alternatywnego paszportu, przedstawionego przez Gabinet Przejściowy Białorusi przy wsparciu zespołu twórcy platformy „Gołos” Pawła Libera, byłaby adekwatną odpowiedzią na prześladowania reżimu autorytarnego zamierzającego do pozbawienia obywatelstwa Republiki Białorusi Białorusinów, którzy wyjechali za granicę i byli bezprawnie oskarżeni o ekstremizm⁵⁷.

Zakończenie

W ten sposób masowe protesty przeciwko rażącym fałszerstwom wyborów prezydenckich na Białorusi latem i jesienią 2020 r., a także gwałtowne represje dyktatury wobec demokratycznie nastawionych Białorusinów, wysunęły na pierwszy plan problem kryzysu legitymizacji autorytarnej władzy. USA, państwa członkowskie UE i ich sojusznicy nie uznały wyników wyborów na Białorusi, rozszerzyły dwustronną i wielostronną współpracę z przywódczynią sił demokratycznych Swiatłaną Cichanouską, która z dużym prawdopodobieństwem wygrała wybory prezydenckie w dniu 9 VIII 2020 r. W kolejnych latach po wyborach powstały opozycyjne instytucje współpracy międzynarodowej, rozwinęły się różne formy interakcji Demokratycznej Białorusi z organizacjami międzynarodowymi i poszczególnymi państwami.

W obliczu nieustannych masowych represji na Białorusi setki tysięcy demokratycznie nastawionych Białorusinów zostało zmuszonych do opuszczenia kraju. To właśnie mieszkający obecnie w Polsce, na Litwie i w innych krajach europejskich Białorusini stanowią jądro działalności opozycyjnej. Warto zauważyć, że znacznie osłabły kontakty przedstawicieli struktur opozycyjnych na uchodźstwie z rodakami pozostającymi na Białorusi.

Znikanie – w miarę „stabilizacji” mińskiego reżimu – tematyki białoruskiej z pierwszych pozycji międzynarodowej agendy naturalnie wpłynęło na spadek zainteresowania białoruską opozycją. Najbardziej zauważalny spadek uwagi wobec działalności struktur Demokratycznej Białorusi nastąpił po rozpoczęciu szeroko zakrojonej rosyjskiej agresji na Ukrainę (24 II 2022 r.). Białoruska dyktatura nie tylko umożliwiła agresję ze swojego terytorium na sąsiedni kraj, ale także udzieliła reżimowi Putina znacznego wsparcia materialnego i politycznego. Pomimo faktu, że białoruskie struktury opozycyjne – podobnie jak wielu Białorusinów w kraju – otwarcie i jednoznacznie potępiły agresję, wzięły udział w zbieraniu funduszy na potrzeby Ukrainy, zaczęła się pojawiać tendencja do negatywnego stosunku do Białorusinów, niezależnie od ich poglądów politycznych. Wraz z rozszerzaniem się informowania ogółu społeczeństwa Ukrainy i innych krajów

⁵⁷ „Попробуем собрать белорусов как нацию в одно большое комьюнити”. Айтишнікі со-
здали „Цифровую Беларусь” [19 IX 2022], <https://nashaniva.com/ru/299519> (11 IV 2023).

o potrzebie rozróżnienia między autorytarnym reżimem a narodem białoruskim, sytuacja zaczęła się zmieniać na lepsze.

Niewątpliwie białoruska „anomalia polityczna” pierwszego ćwierćwiecza XXI stulecia jest przedmiotem zarówno praktycznego, jak i teoretycznego zainteresowania daleko poza granicami Białorusi. Według figuratywnego wyrażenia francuskiego badacza autorytaryzmu Ronana Hervoueta los mało znanego narodu stał się losem Europy⁵⁸. Bliższe zbadanie sprawy białoruskiej formułuje nowe pytania o naturę reżimów autorytarnych, o stosunek do nich ze strony państw demokratycznych i organizacji międzynarodowych.

Abstract

Victor Shadurski

International activities of Democratic Belarus during the legitimacy crisis of the authoritarian regime (2020-2023)

The presented publication analyses two interrelated trends in international relations on the example of Belarus. The first trend is the crisis of international legitimacy of the authoritarian regime that blatantly rigged the 2020 presidential election and violently suppressed mass peaceful protests against the lawlessness of the authorities. The second is the aspiration of the democratic forces, led by President-elect Svetlana Tikhanouskaya, to become a fully-fledged representative of the Belarusian people in the external arena.

While in the first months after the rigged elections the Belarusian issue was present in the centre of world politics, the attention paid to the situation in and around Belarus decreased as protest activity inside the country decreased. This became particularly evident after Russia launched a large-scale aggression against Ukraine, which was morally and materially supported by the dictatorship in Minsk.

The reduced attention of international actors on the eastern European country did not stop the active activities of Democratic Belarus. The main support of the opposition forces became the Belarusian emigration, which after the events of 2020 took on a mass character. Its main centres are concentrated in Lithuania and Poland. The main opposition structures are also active there.

Over the past three years, specific formats for the international activities of Democratic Belarus have taken shape, including the creation of foreign representations of the Joint Transitional Cabinet in other countries, support for the

⁵⁸ R. Hervouet, *La Révolution suspendue. Les Bélarusses contre l'État autoritaire*, Paris 2023.

activities of so-called people's embassies and the accreditation of foreign diplomatic representatives to the Cabinet. Among the obvious diplomatic successes of the Office of Svetlana Tikhanouskaya and the Transitional Cabinet is the creation of the following in September 2022. Council of Europe Contact Group on Cooperation with Belarusian Democratic Forces and Civil Society, and the subsequent adoption by the Council of Europe Parliamentary Assembly of a resolution on support for Belarusians in exile.

Keywords: Belarus, President-elect, Svetlana Tikhanouskaya, authoritarianism, sanctions, political emigration, international organizations

References

- Addressing the specific challenges faced by the Belarusians in exile. Resolution 2499 (2023)* [20 VI 2023], <https://pace.coe.int/en/files/32899/html>.
- Belarus, 2027th Council meeting – General affairs – Brussels* [15 IX 1997], https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_97_269.
- Belarus: Declaration by the High Representative on behalf of the European Union on the so-called 'inauguration' of Aleksandr Lukashenko* [24 IX 2020], <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/09/24/belarus-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-so-called-inauguration-of-aleksandr-lukashenko/>.
- Belarus: Opposition leader Tikhanovskiy jailed for 18 years over protests* [14 XII 2021], <https://www.bbc.com/news/world-europe-59650238>.
- Belarusskaya biznes-migratsiya. Issledovaniye prichin i posledstviy migratsii belarusskogo biznesa s 2020 goda* [XI 2023], https://belarus.zpp.net.pl/wpcontent/uploads/2023/11/bel_final_20_11.pdf.
- Błaszczak, A., *Polska znalazła magnes na informatyków ze Wschodu* [28 IV 2023], <https://www.rp.pl/rynek-pracy/art38408601-polska-znalazla-magnes-na-informatykov-ze-wschodu>.
- Bolsh za 2000 belaruskikh kampanij peraehali u Eurasayuz paslya 2020 goda* [26 IV 2023], <https://nashaniva.com/315365/>.
- Cichanouska otkryla v Bryussele missiyu demokraticheskoy Belarusi* [2 III 2023], <https://reform.by/tihanovskaja-otkryla-v-brjussele-missiju-demokraticheskoy-belarusi>.
- Cichanouska sformulirovala tri napravleniya, kak mir mozhet pomoch Belarusi* [10 V 2021], <https://tsikhanouskaya.org/ru/events/news/e008973783b0012.html>.

- Council of Europe launches regular dialogue with Belarusian democratic forces* [8 IX 2022], <https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-launches-regular-dialogue-with-belarusian-democratic-forces>.
- Eks-posol Igor Leshenya predlagaet sozdat dvizhenie „Ya — grazhdanin”* [23 IX 2020], <https://euroradio.fm/ru/eks-posol-igor-leshchenya-predlagaet-sozdat-dvizhenie-ya-grazhdanin>.
- Estonia's special representative starts working with Belarusian opposition* [23 II 2023], <https://news.err.ee/1608895958/estonia-s-special-representative-starts-working-with-belarusian-opposition>.
- Estonia, Tikhanovskaya organizing Belarus event at UN General Assembly* [16 IX 2022], <https://news.err.ee/1608718741/estonia-tikhanovskaya-organizing-belarus-event-at-un-general-assembly>.
- Genassambleya vybrala pyat nepostoyannyh chlenov Sovbeza OON* [6 VI 2023], <https://news.un.org/ru/story/2023/06/1441742>.
- Glava MID Estonii vruchil Tihanovskoj kopiyu dokumenta BNR* [24 X 2022], <https://reform.by/335013-glava-mid-jestonii-vruchli-tihanovskoj-kopiju-dokumentu-bnr>.
- Glavnye cifry, resheniya i itogi raboty Ofisa Svetlany Tihanovskoj v 2021 godu* [29 XII 2021], <https://tsikhanouskaya.org/ru/events/news/e853c35ad237b63.html>.
- Hervouet, R., *La Révolution suspendue. Les Belarusses contre l'État autoritaire*, Paris 2023.
- Itogovyy otchet o vyborah prezidenta Respubliki Belarus* [27 VI 2023], <https://belarus2020.org/election?lon=27.561824&lat=53.90574&z=7>.
- Jakubowski, T., *Białoruś. Sąd skazał zaocznie Światłanę Cichanouską na 15 lat więzienia* [6 III 2023], <https://wyborcza.pl/7,75399,29531309,bialorus-sad-skazal-zaocznie-swiatlane-cichanouska-na-15-lat.html>.
- Kłysiński, K., *Parliamentary elections in Belarus: a step backwards* [20 XI 2019], <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2019-11-20/parliamentary-elections-belarus-a-step-backwards>.
- Kłysiński, K. & Nieczypor, K., *Distrust and reticence. Kyiv on Tsikhanouskaya's offer of an alliance* [20 X 2022], <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2022-10-20/distrust-and-reticence-kyiv-tsikhanouskayas-offer-alliance>.
- Koordinacionnyj Sovet. Istorija sozdaniya*, <https://rada.vision/>.
- Kreml naciska na Łukaszenkę. To powstrzymuje dyktatora* [20 IX 2022], <https://wiadomosci.wp.pl/kreml-naciska-na-lukaszenke-to-powstrzymuje-dyktatora-6843733092203040a>.
- Lithuania designates Tikhanovskaya's team as 'democratic representation of Belarus'* [5 VII 2021], <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1445436/lithuania-designates-tikhanovskaya-s-team-as-democratic-representation-of-belarus>.

- Lukashenko: Nikakoj intervencii s territorii Belarusi v Ukrainu ne budet* [4 VIII 2015], <https://euroradio.fm/ru/lukashenko-nikakoy-intervencii-s-territorii-belarusi-v-ukrainu-ne-budet>.
- Lukashuk, A., *11 Constitutionalism in Belarus: A False Start*, [in:] *Democratic Consolidation in Eastern Europe. Volume 1: Institutional Engineering*, ed. J. Zielonka, Oxford 2001.
- MID Francii: Nikoloya de Lakost naznachen specposlannikom po Belarusi* [18 X 2021], <https://reform.by/268335-mid-francii-nazval-reshenie-o-vysylke-svoego-posla-neobosnovannym>.
- MTK może wkrótce wydać nakaz aresztowania Łukaszenki* [13 VI 2023], <https://wilno.tvp.pl/70508145/mtk-moze-wkrotce-wydac-nakaz-aresztowania-lukaszenki>.
- Na kakih izbiratelnyh uchastkah pobedila Tihanovskaya? Dannye protokolov* [10 VIII 2020], <https://polit.reactor.cc/post/4459863>.
- Narodnyya ambasady Belarusi*, <https://belarusabroad.org/>.
- Nerush, V., *God posadke samoleta Ryanair: chto v itoge poteryal Lukashenko* [23 V 2022], <https://www.dw.com/ru/god-vynuzhdennoj-posadke-samoleta-ryanair-v-minske-chto-poterjal-lukashenko/a-61903211>.
- „*Poprobuem sobrat belorusov kak naciyu v odno bolshoe komyuniti*”. *Ajtishniki sozdali „Cifrovuyu Belarus”* [19 IX 2022], <https://nashaniva.com/ru/299519>.
- Pyat let prebyvaniya v stranah emigracii stanut neobratimymi. Mnenie ob uehavshih i ostavshihsia belorusah* [2 II 2023], <https://news.zerkalo.io/life/31778.html?c>.
- Pułk Kalinowskiego ogłosił swoje cele strategiczne: Białoruś w UE i NATO* [20 XII 2022], <https://belsat.eu/pl/news/20-12-2022-pulk-kalinowskiego-oglosil-swoje-cele-strategiczne-bialorus-w-ue-i-nato>.
- Rada BNR vyrazila sozhalenie, chto Zelenskij ne upomyanul o belarusah v vosstanii 1863 goda* [24 I 2023], <https://belsat.eu/ru/news/24-01-2023-rada-bnr-vyrazila-sozhalenie-chto-zelenskij-ne-upomyanul-o-belarusah-v-vosstanii-1863-goda>.
- Sakavik, M., *Skolko belorusov uehali v ES za dva goda?* [23 V 2023], <https://www.dw.com/ru/skolko-belorusov-uehali-v-es-za-dva-goda/a-65710213>.
- Segodnya sostoyalas onlajn-vstrecha glav ministrov inostrannyh del Ukrainy, Polshi i Litvy. Trehstoronnij format, zapushennyj politikami etih stran v iyule 2020 goda, poluchil nazvanie Lyublinskij treugolnik* [29 I 2021], <https://tsikhanouskaya.org/ru/events/news/d8136b0dd24e2bf.html>.
- Seimas urges the international community to give its assessment of the union imposed on Belarus by the Russian Federation* [10 IX 2020], https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=2&p_t=272434.
- Shadurski, V., *Power and Society in Belarus: From Balance of Interests to Conflict (1994-2020)*, [in:] *Analysing conflict settings. Case studies from Eastern Europe*

- with a focus on Ukraine*. Band 10, eds. T. Daiber, A. Gawrich, P. Haslinger, R. Ibler, S. Rohdewald & M. Wingender, Wiesbaden 2022.
- Shadurski, V., *Tri desyatiletija suvereniteta Respubliki Belarus (1991-2021): tochka nevozvrat*, „Wschodnioznawstwo” 2022 (16).
- Shadurski, V., *Where Does Belarus Go from Here?*, [in:] *Belarus in the Twenty-First Century. Between Dictatorship and Democracy*, eds. E. Korosteleva, I. Petrova & A. Kudlenko, Abingdon-New York 2023.
- Silitski, V., *Contagion Deterred: Preemptive Authoritarianism in the Former Soviet Union (the Case of Belarus)*, CDDRL Working papers, June 2006 (66), https://web.archive.org/web/20070611192356/http://iis-db.stanford.edu/pubs/21152/Silitski_No_66.pdf.
- Siloviki ustroili povtornyj hapun na myasokombinate v Volkovyske* [18 VI 2023], <https://charter97.org/ru/news/2023/6/18/552458/>.
- Spisok repressirovannyh* [5 VII 2023], <https://spring96.org/ru/news/112117>.
- Swiatlana Cichanouska: Belarus nastroena prodolzhat uchastie v Vostochnom partnerstve* [28 VI 2021], <https://tsikhanouskaya.org/ru/events/news/c74abc5306fa439.html>.
- Swiatlana Cichanouska prizvala OON rassmotret na Sovbeze vopros razmesheniya yadernogo oruzhiya v Belarusi* [17 VI 2023], <https://news.zerkalo.io/economics/41601.html#c>.
- Swiatlana Cichanouska vzyala na sebya otvetstvennost nacionalnogo lidera Belarusi* [24 II 2022], <https://tsikhanouskaya.org/ru/events/news/bc09f0d4e3e1b5f.html>.
- Tihomirov, A.V., *Vneshnyaya politika Respubliki Belarus: itogi dvadcati let*, [in:] *Aktualnyya pytanni belarуска-polskih adnosin: da 20-goddzya Dagavora pazmizh Respublikaj Belarus i Respublikaj Polshcha ab dobrasusedstve, syabroustve i supracounictve ad 23 chervenya 1992 g.:* materyyaly belarus.-pol. kruglaga stala, eds. V. Shadurski et al., Minsk 2012.
- Ukrainskie deputaty hotyat dlya Belarusi sankcij i reparacij ot nee. Chto s etim delat?* [21 VI 2023], <https://belsat.eu/ru/news/20-06-2023-ukrainskie-deputaty-hotyat-dlya-belarusi-sanktsij-i-reparatsij-ot-nee-chto-s-etim-delat>.
- Vancouver Declaration and Resolutions adopted by the OSCE Parliamentary Assembly at the thirtieth annual session Vancouver, 30 June – 4 July 2023* [4 VII 2023], <https://www.oscepa.org/en/documents/annual-sessions/2023-vancouver/declaration-29/4744-vancouver-declaration-eng/file>.
- Vneshnyaya politika Belarusi*, https://mfa.gov.by/foreign_policy/general_information/ (12 VI 2023).
- Wilk, A. & Żochowski, P., *Konsekwencje rozmieszczenia rosyjskiej broni jądrowej na Białorusi* [6 VI 2023], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-06-06/konsekwencje-rozmieszczenia-rosyjskiej-broni-jadrowej-na-bialorusi>.

Żaryn, S., *Belarusian hybrid attack on the EU* [9 XI 2021], <https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/belarusian-hybrid-attack-on-the-eu>.

Victor Shadurski – dr hab. historii, profesor w Zakładzie Badań Wschodnich w Instytucie Studiów Międzynarodowych i Bezpieczeństwa Uniwersytetu Wrocławskiego, w latach 2008-2021 dziekan Wydziału Stosunków Międzynarodowych Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku. ORCID: 0000-0001-8598-2493